

MỘT SỐ CHỨC NĂNG TRONG HÁT RU DỄ NGỦ NGƯỜI VIỆT

Lê Thị Tuyết

*À...ời, À...oi...
Thằng Bòm có cái quạt mo
Phú Ông xin đổi ba bò chín Trâu
Bòm rằng Bòm chẳng lấy Trâu
Phú Ông xin đổi một xâu cá mè...*

Âm nhạc là một lĩnh vực nghệ thuật mang tính biểu cảm. Trong tâm thức và cuộc sống của người Việt, hoạt động ca hát luôn gắn liền với cuộc sống lao động, vui chơi và đấu tranh để tồn tại, phát triển. Chúng ta cảm nhận thấy âm nhạc ở mọi nơi, mỗi thời điểm lại mang những khía cạnh và cảm xúc khác nhau. Với tôi, âm nhạc dân gian là tài sản vô cùng quý giá. Ở bất cứ thời đại nào, chất liệu âm nhạc dân gian luôn là một “kho tàng nghệ thuật vô giá”. Nhiều công trình nghiên cứu về âm nhạc dân tộc, âm nhạc cổ truyền của các tác giả tiêu biểu như: PGS.TS Nguyễn Thụy Loan, GS. TSKH Tô Ngọc Thanh, GS.TS Trần Văn Khê... đã làm cho những người đã và đang hoạt động trong lĩnh vực âm nhạc và những người thưởng thức âm nhạc nhìn nhận lại về nền âm nhạc dân tộc Việt Nam. Lần lượt nhiều thể loại như: Hát Xoan, Cải Lương, Ca Trù hay dàn nhạc dân tộc... đã được nhìn nhận và được đánh giá với giá trị đích thực của nó.

Trong cuộc đời mỗi con người từ lúc lọt lòng cho đến lúc trưởng thành, dù ở lứa tuổi nào, dù đi đến bất kỳ nơi đâu đều không thể quên được tiếng ru tình mẹ, tình cha, lời ru của anh, của chị, của những người thân đã ru ta trong giấc ngủ yên lành những ngày thơ ấu. Hát ru dễ trẻ ngủ không chỉ dừng lại ở mục đích ru ngủ hay nói cách khác là phương tiện để cho trẻ ngủ mà còn là điều kiện và nhu cầu được bộc lộ tâm tư tình cảm của người ru, người thể hiện ở các bài Hát ru. Đồng thời, nó còn là những bài học về nhân cách, về đạo đức mang tính nhân văn, hướng con người tới những giá trị cao đẹp hơn trong cuộc sống.... Như vậy, chúng ta đã thấy những chức năng kép vô cùng thú vị được chứa đựng trong một thể loại âm nhạc tưởng như rất đơn giản này, đó là Hát ru dễ trẻ.

1. Chức năng dỗ trẻ ngủ

Chức năng ban đầu của hát ru là đưa trẻ nhỏ vào giấc ngủ khi chúng buồn ngủ hoặc làm cho chúng lắng dịu khi la khóc hoặc đau đớn.

Có thể tìm hiểu qua một số bài hát ru Bắc Bộ cụ thể để thấy giá trị to lớn của tiếng hát ru trong việc tạo nên giấc ngủ yên lành cho trẻ thơ. Khi một đứa trẻ nằm ngủ thường trải qua ba giai đoạn là *khóc đòi ngủ*, *ngủ lơ mơ* rồi đến *ngủ say*.

Khi đứa trẻ bắt đầu khóc đòi ngủ, người mẹ nhẹ nhàng đứng đưa đứa trẻ trên tay dỗ dành âu yếm hoặc cho đứa trẻ vào võng và cất tiếng hát với nhiều tình yêu thương dành cho bé:

À...ời, À...ơi...

Thằng Bờm có cái quạt mo
Phú Ông xin đổi ba bò chín Trâu
Bờm rằng Bờm chẳng lấy Trâu
Phú Ông xin đổi một xâu cá mè...

Trong bài hát ru con ở Hà Nam, nội dung những câu ru rất đơn giản:

Ru là ru ru u u ú con
Ru là ru u u ú con
Tình bằng không khóc
Ta bớ ru hời, ta a a ru hời
Không khóc ru con là ru u u con

Một cô chị nhu mì có thể ru em:

Ru em em ngủ cho rồi
Chị ra buồng cử chị ngồi quay tơ...

Hay một cô chị "lý lặc":

Bồng bồng công chồng đi chơi
Đi đến chỗ lội đánh rơi mất chồng...

Những bài hát ru lúc này thường ngắn, không rõ nghĩa hoặc có nghĩa kiểu *đủ vốn...* cốt sao tạo ra âm điệu đều đều bên tai cho trẻ dễ ngủ. Trẻ nghe những giai điệu cứ nhẹ nhàng êm ái rồi đi dần vào giấc ngủ từ lúc nào không hay. Những câu thơ dễ thuộc dễ nhớ với những sự vật sự việc, những câu chuyện rất đời thường nhưng lại có tác dụng đến diệu kỳ trong giấc ngủ của đứa trẻ:

Chuồn chuồn bay thấp trời mưa
Bay cao trời nắng bay vừa trời râm

Hay :

À a à ời, à a à ời...
Con cóc là cậu ông trời
Ai mà đánh nó thì trời đánh cho

Những câu ru có tính chất vui đùa dí dỏm rất phù hợp với tâm lí trẻ thơ:

Con kiến mày ở trong nhà

Tao đóng cửa lại mày ra đấng nào
Con cá mày ở dưới ao
Tao tát nước vào mày lợi được chăng?
À a à à ời, à a à à... ời...

Hoặc là:

Cái bống đi chợ cầu Canh
Con tôm đi trước củ hành theo sau
Con cua lật đật theo hầu
Cái chày rơi xuống vỡ đầu con cua...



Ảnh: Liên hoan gia đình hát ru, hát dân ca (Nguồn: sưu tầm)

2. Chức năng bày tỏ tình cảm của người ru

Hát ru chính là lời độc thoại của người mẹ bằng âm thanh âm nhạc. Ngày xưa các bà, các mẹ đều là những người “nghệ sỹ chân quê” không ai biết nhạc biết thơ, chỉ bằng tình cảm trìu mến với cháu, con và cách học truyền miệng giản dị, những câu hát ru được lưu truyền và được bảo tồn cho tới ngày nay như một loại hình thuần Việt, thắm đậm tính nhân văn. Nó được lưu truyền một cách mạnh mẽ, dai dẳng, lâu bền từ thế hệ này sang thế hệ khác. Lời hát ru không chỉ dành cho trẻ nhỏ, mà còn hát ru tình đời, tình người, những khúc ru giao duyên, những khúc ru tình trắc ẩn...

Khi cảm nhận được là trẻ đã ngủ say, những bài hát ru của người mẹ chuyển sang một cung bậc mới, tha thiết hơn, ký thác theo đó những dòng tâm sự theo kiểu độc thoại. Bây giờ người mẹ không chỉ hát cho con nghe, mà hát cả cho chính mình. Nội dung hát thường mang tâm sự của vợ với chồng, của con đối với cha mẹ.... Có những lời ru như than thân trách phận, chỉ có thể trút cạn qua lời hát ru mà không thể bày tỏ cùng ai. Và đối tượng có thể làm vơi đi bao tâm sự tủi hờn đó lúc này là đứa trẻ, là đứa con yêu dấu đang chìm trong giấc ngủ say, mặc dù đứa trẻ đó có thể chưa biết, chưa hiểu được gì. Người phụ nữ, nhất là phụ nữ thời xưa với vai trò làm vợ, làm dâu, làm mẹ... có biết bao điều muốn nói:

(Ấu ơ...) Thân em như hạt mưa sa,
Hạt vào đài các hạt ra ruộng cày...

Hoặc:

(Ấu ơ...) Chàng ơi phụ thiếp làm chi
Thiếp là cơm nguội đỡ khi đói lòng...

Bao cay đắng không biết tỏ cùng ai bởi tình duyên của người phụ nữ long đong lận đận:

Trách ông tơ bà nguyệt không xe
Một mình ngồi lén bụi tre khóc ròng
Trời sao trời ở không công
Duyên tôi như chỉ lộ vòng rối ren.

Những câu hát tủi phận nghe thật xót xa:

Trách cha mẹ chớ không trách bậu
Cha mẹ ham giàu gả bậu đi xa.

Những câu hát ru của mẹ nhuộm màu gian nan, vất vả nhưng cũng đầy trọng trách với gia đình, quê hương đất nước:

Con cò lặn lội bờ sông
Gánh gạo đưa chồng tiếng khóc nỉ non
Nàng về nuôi cái cùng con
Để anh đi trẩy nước non Cao Bằng.

Là thân phận long đong cực khổ trong cuộc mưu sinh:

(À ơi...) Trắng da vì bởi phấn dôi
Đen da vì bởi em ngồi chợ trưa.

Là niềm tin vào lòng chung thủy của mình, của người:

(Ấu ơ...) Sông dài cá lội biệt tăm
Phải duyên chồng vợ ngàn năm cũng chờ.

Là một chút bóng dáng quê hương thấp thoáng đâu đó trong câu hát:

(À ơi...) Chiều chiều quạ nói với diều
Cù lao ông Chưởng có nhiều cá tôm.

Con ngủ, nhưng người mẹ vẫn thức, vẫn hát, dù biết rằng con chưa thể hiểu mình nói gì nhưng được giải bày, được bày tỏ với đứa con thân yêu của mình, bầu tâm sự của mẹ được trút ra lời thì gánh nặng trong lòng mẹ vơi đi. Trong hát ru, người mẹ đóng vai trò là người diễn xướng chủ yếu, còn đối tượng nghe chính là đứa con. Giữa hai người có mối thâm tình mẫu tử, những lời hát ru chính là chất xúc tác, là cầu nối tình cảm giữa người mẹ và người con. Những lúc được ru con ngủ cũng chính là thời gian mẹ và con ở bên nhau, những lời hát của mẹ và tình yêu người mẹ dành cho người con càng làm tăng thêm sự khăng khít trong tình mẹ con mà không một loại máy móc hiện đại nào có thể thay thế được.

3. Chức năng giáo dục

Những lời ru mang tính giáo dục thì hết sức phong phú bởi nghĩa tình bao la của người ru. Nghĩa tình với gia đình, làng xóm, đất nước, thiên nhiên, dân tộc...

GS Trần Văn Khê đã nói:

“Cùng một lúc dòng sữa ấm của mẹ truyền sang cơ thể em bé, những câu thơ dân gian, một điệu nhạc dân tộc được rót vào tiềm thức của em bé. Bài giáo dục âm nhạc đầu tiên đó được ghi vào bộ nhớ của đứa trẻ để khi khôn lớn nên người, tình thương mẹ sẽ gắn liền với tình yêu thi ca âm nhạc dân gian” [2, tr.449]. Sữa mẹ là nguồn thức ăn tốt nhất cho đứa trẻ lớn lên, khỏe mạnh, còn điệu hát ru chính là để nuôi dưỡng cho đứa bé về mặt tinh thần.

Lời người cha của một nhà thơ lỗi lạc Rrasun Gamzatov đã nói: *“Kẻ nào không được nghe tiếng mẹ hát ru thì cũng thể như mồ côi. Và ai lớn lên dù thiếu cha mẹ nhưng được nghe hát từ trong nôi thì không thể gọi là mồ côi”* [2, tr.490].

Khi nhắc tới mẹ mình, nhạc sĩ Phan Huỳnh Điểu đã viết:

“Mẹ đã nuôi dạy con bằng cả tiếng hát ru. Ngàn vạn lần con cảm ơn tiếng “ầu ơ” của mẹ. Qua những lời ca ngọt ngào, êm ái từ thủa còn bồng ngửa trên tay, bà đã trao cho tôi một tâm hồn nhạy cảm, rèn luyện tôi nên người lương thiện, biết hiến dâng cho đời những bài hát yêu thương. Ôi, chẳng có bài hát nào vượt qua được lời hát ru của mẹ” [2, Tr.446].

Lời ru của mẹ bao giờ cũng ngọt ngào êm ái, thân thương triu mến. Nghe tiếng hát ru, trẻ thơ cảm nhận được sự yêu thương của bà, của mẹ, của chị dành cho mình. Lời ru của mẹ còn là tri thức sơ khai góp phần định hình tính cách, tâm hồn trẻ thơ. Qua lời ru, lòng nhân ái được hình thành, trẻ thơ biết thương yêu ông bà, cha mẹ, anh chị và người thân. Trong muôn vàn tín hiệu của tình yêu thương thì lời ru của mẹ có ý nghĩa sâu sắc và để lại những ấn tượng khó phai mờ nhất.

Lời ru không chỉ thể hiện tình cảm của người mẹ mà còn có chức năng giáo dục, có tính thẩm mỹ cao, góp phần hình thành, nuôi dưỡng và phát huy nhân cách cũng như thái độ ứng xử ngay từ khi còn bé. Tiếng ru bên nhà lán giềng, tiếng ru trong mái ấm của tuổi ấu thơ dịu dặt từng bước đi từ khi lẫm chẫm cho tới lúc biết chạy nhảy nô đùa. Để rồi sau này khi lớn lên, con người bé nhỏ đó dù có đi xa vẫn mang máng nhớ về nơi chôn nhau cắt rốn, nhớ về những con người đã làm nên những bến nước, con đò, những con người đã gieo vào tiềm thức của mình hình ảnh “con cò đi đón cơn mưa”, “cái cò cái vạc cái nông”, với cây đa, bến nước, sân đình, với những trò chơi dân gian...

Những hình ảnh thân thuộc dần dần đi vào tâm thức trẻ qua lời ru êm ả, tha thiết, lưu giữ lại trong lòng trẻ nhỏ những điều tốt đẹp về lòng nhân ái, đạo lý làm người và tình yêu quê hương, đất nước. Nhân cách của trẻ cũng từ đó mà được hình thành một cách tự nhiên, trong sáng và chan chứa tình yêu thương.

Thông qua lời ru, người mẹ muốn dạy con nhiều điều trong cuộc sống, về đạo lý làm người, phải biết kính trọng và ghi nhớ công ơn của những bậc đã sinh thành ra mình:

Công cha như núi Thái Sơn
Nghĩa mẹ như nước trong nguồn chảy ra
Một lòng thờ mẹ kính cha
Cho tròn chữ hiếu mới là đạo con...

Hay:

Con ơi muốn nên thân người
Lắng tai nghe lấy những lời mẹ ru...

Câu hát ru còn là sự răn dạy con về đức tính chịu thương chịu khó, biết trân trọng của cải do sức mình làm ra:

Ai ơi bưng bát cơm đầy
Dẻo thơm một hạt đắng cay muôn phần...

Hay:

Nhiều điều phủ lấy giá gương
Người trong một nước phải thương nhau cùng...

Đến thương cả những con vật xung quanh:

Trâu ơi ta bảo trâu này
Trâu ra ngoài ruộng trâu cày với ta
Cấy cày vốn nghiệp nông gia
Ta đây trâu đấy ai mà quản công
Bao giờ cây lúa còn bông
Thì còn ngọn cỏ ngoài đồng trâu ăn...

Và còn biết cảm ơn cả những vật vô tri vô giác:

Cảm ơn cái cối cái chày
Đêm khuya giã gạo có mày có tao
Cảm ơn cái cộc cầu ao
Đêm khuya vo gạo có tao có mày...

Từ những điều nhân nghĩa, biết lao động, biết xây dựng sản xuất:

Ai ơi uống rượu thời say
Bỏ ruộng ai cày bỏ giống ai gieo?

Đến tận tình về quê hương giúp ta có niềm kiêu hãnh về dân tộc, tự hào về xứ sở:

Thương chi đồng nổi thương con
Nhớ chi đồng nhớ nước non quê nhà...

Những câu hát, những lời ru mang bao ý nghĩa trong cuộc sống và cũng là những triết lí sâu sắc ở đời. Khi ấy người con thương mẹ bao nhiêu thì sẽ càng thêm yêu đất nước, yêu nền âm nhạc dân tộc bấy nhiêu. Lời ru của mẹ chính là dòng sữa ngọt ngào, nguồn nước trong mát chảy theo con trong suốt cuộc hành trình, và khi lớn lên trong nhịp sống hối hả với bao lo toan, vất vả, lời ru của mẹ lại chính là nơi nghỉ ngơi của tâm hồn người con. Bởi thế mà:

Ta đi trọn kiếp con người
Cũng không đi hết mấy lời mẹ ru...

(“Ngồi buồn nhớ mẹ ta xưa” – Nguyễn Duy)

Một đứa trẻ lớn lên mà không có sự chăm sóc của bàn tay người mẹ, thiếu vắng tình thương yêu của mẹ, thiếu cả tiếng hát ru thân thương từ thuở nằm nôi, tâm hồn đứa trẻ chắc chắn sẽ đơn điệu và cảm xúc chắc chắn cũng nghèo nàn. Đó là một trong những lý do quan trọng khiến chúng ta cần phải giữ gìn và bảo tồn thể loại âm nhạc dân gian rất có giá trị này./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Dương Viết Á (1986), *Lòng mẹ qua tiếng hát ru*, Báo nhân dân số 11791.
2. Lê Giang – Lưu Nhất Vũ (2005), *Hát ru Việt Nam*, Nxb Trẻ.
3. Nguyễn Thụy Loan, *Âm nhạc cổ truyền Việt Nam*, Nxb Đại học Sư phạm.
4. Bùi Huyền Nga (1996), *Tìm hiểu hát ru dỗ ngủ người Việt*, Luận văn thạc sĩ Nghệ thuật học, Nhạc viện Hà Nội.
5. Tú Ngọc (1994), *Dân ca người Việt*, Nxb Âm nhạc.